

Justyna Kuształ, Anna Siuda

Uniwersytet Jagielloński

Probacja w sprawach nieletnich – doświadczenia szkockie

Analiza literatury dotyczącej europejskich podejść do spraw nieletnich pozwala na stwierdzenie, że podejścia te są bardzo różnorodne. Obecne w literaturze opisy wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich, próby ujęcia katalogu środków reakcji prawnych wobec nieletnich w systemy oddziaływań czy systemy resocjalizacji pokazują, że właściwie każde państwo czy kraj związkowy, a nawet gmina, realizują własne, lokalne podejścia do problemu demoralizacji, przestępczości nieletnich bądź do rozwiązywania problemów opiekuńczych dzieci i młodzieży. Literatura opisuje klasyfikacje i typologie podejść do spraw dzieci i młodzieży, zawiera opisy organizacji, instytucji konstytuujących wymiar sprawiedliwości w sprawach nieletnich. W zależności od założeń metodologicznych, które przyjmuje konkretny zespół badawczy, kształtuje się opisy reakcji (sądowych lub społecznych) na zachowania dziecka lub młodego człowieka, które można określić całościowo jako prawnie nieobojętne. Jednym z najbardziej istotnych założeń jest to, jak dany system „widzi” podmiot swoich reakcji prawnych: czy traktuje dziecko bądź młodego człowieka jako jednostkę odpowiedzialną za swoje zachowania, czy jako osobę wymagającą jedynie opieki i wsparcia, a której obecna sytuacja jest skutkiem zaniedbań ze strony opiekunów, nie zaś skutkiem suwerennej decyzji. W zależności od przyjętej wizji osoby, podejścia do kwestii odpowiedzialności młodego człowieka za swoje czyny, poszczególne państwa tworzą swoje systemy pomocy i resocjalizacji dzieci i młodzieży. Systemy te są pochodną ukształtowanego w wybranym państwie wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich. Klasyfikacje systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich są szeroko opisywane w literaturze przedmiotu¹.

Pojęcie probacji jest jednym z najbardziej nieostrych w literaturze z obszaru prawa, polityki kryminalnej czy pedagogiki resocjalizacyjnej². Przyjęcie jednej, choćby

¹ M. Cavadino, J. Dignan, *The Penal System: An Introduction*, London 2007; F. Dünkel, *Juvenile Justice in Europe – Reform Developments in the Light of International Human Rights Standards*, Ernst Moritz Arndt University of Greifswald, Department of Criminology 2010, za: www.politika.lv/index.php?f=161 (dostęp: 12.06.2011), s. 27 i n.; F. Dünkel, J. Junger-Tass, *Reforming Juvenile Justice*, Heidelberg–London–New York 2009.

² Por. przykładowo: D. Wójcik, *Probacja – rozważania prawne w niektórych krajach europejskich*, „Archiwum Kryminologii” 1999-2000, t. XXV, s. 29–79; J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Warszawa 2009; A. Baładynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2011, s. 37 i n.

najbardziej szerokiej definicji, wydaje się ryzykowne, dlatego też najczęściej obok terminów prawniczych występują definicje regulujące czy projektujące, formułowane na potrzeby konkretnego projektu badawczego, a autorzy podają jedynie warunki konieczne do opisu probacji³. Środki probacyjne jako reakcje na czyny nieletnich ogólnie zakładają: pozostawienie na wolności w określonym czasie i spełnienie w tym czasie określonych przez sąd obowiązków pod nadzorem wskazanej osoby (często, choć nie zawsze – kuratora).

W Polsce probacja w sprawach nieletnich ma wymiar marginalny. Polski wymiar sprawiedliwości w sprawach dzieci i młodzieży, podobnie jak szkocki wymiar sprawiedliwości, odpowiada podejściu opiekuńczemu (*welfare model*). Choć obydwa systemy w założeniach są podobne, nastawione na opiekę i pomoc „dziecku w potrzebie”, na realizację zasady dobra dziecka, w praktyce posługują się innymi rozwiązaniami instytucjonalnymi. Szkocki system jawi się jako bardziej elastyczny, a jego rozwiązania instytucjonalne mogą stanowić wskazówki dla wprowadzania innowacji do systemu polskiego.

Szkocki wymiar sprawiedliwości nieletnich jest bardzo oryginalny. Określenie „wymiar sprawiedliwości” wydaje się zbyt wąskie, choćby z tego powodu, że system szkocki obejmuje dzieci i młodzież niezależnie od tego, czy popełniły one przestępstwo, czy przejawiają zachowania uznawane powszechnie za łamiące normy społeczne. Statuuje on instytucje ochrony dziecka i wymiaru sprawiedliwości we wszystkich sprawach dzieci i młodzieży i określany jest jako najbardziej oryginalny i wyróżniający się system powstały w XX wieku. Nie oznacza to, że nie jest krytykowany – w ostatnich latach nawet poddawany kontestacji przez środowiska praktyków, naukowców, organizacji dziecięcych i młodzieżowych oraz środowiska rządowe. Powodem krytyki jest rosnąca liczba dzieci obejmowanych ochroną i opieką państwa, podawana w wątpliwość adekwatność świadczonej pomocy w kontekście malejących i ograniczonych środków finansowych państwa. System szkocki nakierowany jest na „dziecko w potrzebie” (*youth in need of care and protection*), na każdego młodego człowieka potrzebującego opieki i ochrony⁴.

Jest to system mniej sformalizowany od systemu polskiego; jego podstawą są komisje uprawnione do stosowania przymusowych środków opiekuńczych i wychowawczych wobec dzieci i młodzieży zarówno przestępczej (w wieku 8 do 16 lat), jak i tej, która jest pozbawiona wystarczającej opieki, przebywa w nieodpowiednich środowiskach, zaniedbuje obowiązek szkolny czy wykazuje zachowania świadczące o demoralizacji⁵.

Granica odpowiedzialności karnej w Szkocji ze względu na popełnienie przestępstw kryminalnych wynosi 8 lat. Minimalny wiek, kiedy nieletni może być sądzony jak dorosły, wynosi w Szkocji 10 lat. Sheriff Youth Court – sąd dla nieletnich – jest ogólnie przeznaczony dla wielokrotnych (przynajmniej już raz jego sprawa trafiła do sądu) sprawców przestępstw w wieku 16–17 lat. Szkocki Children’s Hearing System zaczął działać od 1971 roku i obejmuje dzieci od urodzenia do 16. roku życia w zakresie opieki

³ Por. przykładowo: D. Wójcik, *Probacja – rozważania prawne...*, s. 30–35.

⁴ Scotland [w:] F. Dünhel i in. (red.), *Juvenile Justice Systems in Europe*, Godesberg 2010, s. 1150.

⁵ K. McNorrie, *Children’s Hearing In Scotland*, Edinburgh 1997.

i ochrony, a wprowadzono go w życie ustawą z 1968 roku⁶. Od 1995 roku, na mocy Scotland Children Act, wprowadzono nowe zasady obowiązywania tego systemu. Po zlikwidowaniu sądów dla nieletnich po 1968 roku, wprowadzono komisje jako organy społeczne do rozwiązywania problemów opiekuńczych i rozpatrywania spraw karnych dzieci i młodzieży. W praktyce sprawy karne starszych nieletnich rozpatrywały sądy karne dla dorosłych⁷. Sheriff Youth Court (sądy dla nieletnich) wprowadzono w 2003 roku i postawiono przed nimi zadanie zredukowania liczby i ciężaru gatunkowego recydywy wśród szesnasto- i siedemnastoletnich sprawców, częściowo recydywistów (niektóre sprawy piętnastolatków też w szczególnych okolicznościach trafiają do sądów dla nieletnich). Sądy te miały również promować włączanie społeczności lokalnej, kształtować jej odpowiedzialność obywatelską i osobistą. Ugruntowały one odrębną procedurę postępowania z nieletnimi sprawcami przestępstw przed sądem, miały zwiększyć bezpieczeństwo publiczne poprzez redukcję szkód indywidualnych ofiar przestępstw i zapewnienie bezpieczeństwa w społecznościach z wyższym poziomem przestępczości.

Children's Hearing System tworzą regionalne komisje, zespoły składające się z paneli (grup zadaniowych), zrzeszających dobrowolnie członków społeczności lokalnych. Są to osoby w wieku od 18 do 60 lat, wyłaniane w drodze selekcji i wyznaczane przez Secretary of the State of Scotland. Wywodzą się oni ze wszystkich opcji politycznych. W Children's Panels (w panelach) ukonstytuowanych w każdej gminie czy dzielnicy zasiada obecnie około 2 tys. osób. Profesjonalną grupę zawodową, obok pracowników socjalnych i prawników, stanowią tak zwani *reporters* – sprawozdawcy. Zatrudniani są oni przez SCRA (Scottish Children's Reporter Administration), organizację rządu szkockiego utworzoną w 1994 roku; obecnie jest to ciało funkcjonujące poza strukturą rządu. *Reporters* przyjmują skierowania dzieci i młodzieży, zbierają wstępne informacje i decydują, czy istnieje podstawa do zwołania zespołu interdyscyplinarnego – panelu. Następnie inicjują wprowadzenie środków prawnych w zakresie ochrony czy nadzoru nad podopiecznymi. *Reporters* głównie rekrutują się z policjantów lub pracowników socjalnych bądź nauczycieli, ale faktycznie każdy członek społeczności lokalnej może sprawować tę funkcję. *Reporters* mogą podejmować działania wtedy, kiedy dowody, okoliczności sprawy są wystarczające do podjęcia interwencji i zastosowania prawnie przewidzianych środków nadzoru.

Jak już wspomniano, powody, dla których dziecko może być objęte działaniami Children's Hearing System, są różnorodne: opieka i ochrona, ale także popełnienie przez dziecko przestępstwa. System rozpatruje jedynie przypadki, kiedy dziecko, jego rodzice lub opiekunowie akceptują i wyrażają zgodę na działania interwencyjne. W przeciwnym razie (na przykład młody człowiek nie przyznaje się do popełnienia przestępstwa lub jego rodzice nie wyrażają zgody na działania interwencyjne) *reporters* przekazują sprawę do sądu (Sheriff Court). Jeśli podstawą podjęcia interwencji jest popełnienie przestępstwa przez dziecko, wówczas inicjowana jest procedura karna. Jeśli sąd uzna, że istnieją podstawy do wprowadzenia środków interwencyjnych,

⁶ *Ibidem*.

⁷ B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 186.

sprawa wraca z powrotem do Children's Hearing System. Po akceptacji albo udowodnieniu podstaw do wprowadzenia interwencji, odbywa się dyskusja. Jej celem jest osiągnięcie konsensusu pomiędzy tym, jakie środki powinny być zastosowane w najlepszym interesie dziecka. W typowych przypadkach dziecko i jego rodzice lub opiekunowie muszą uczestniczyć w spotkaniach, dyskusjach w siedzibie tej instytucji wraz ze swoimi reprezentantami. Pracownik Childrens Hearing występuje jako obrońca interesów dziecka w konflikcie między dzieckiem a jego rodzicami. W sprawach karnych dziecko może mieć adwokata. Inne osoby, takie jak pracownicy socjalni, osoby reprezentujące szkołę dziecka, także mogą uczestniczyć w spotkaniach. Działalność Children's Hearing System nakierowana jest na ochronę najlepszego interesu dziecka, ochronę jego dobra na podstawie zasady, że dziecko musi mieć możliwość wyrażania swojego zdania, i pracownicy Children's Hearing usiłują proceduralnie maksymalizować udział własny dziecka i jego rodziców w sprawie. Pracownik Children's Hearing nie powinien robić niczego więcej niż to, co jest najlepsze dla dziecka. Ujęcie takie definiowane jest w literaturze przedmiotu jako reguła minimalnej interwencji⁸. To na pracowniku Children's Hearing spoczywa podjęcie decyzji, czy i w jakim zakresie zastosować przymusowe środki wychowawcze, jeśli weźmie pod uwagę wszystkie okoliczności, które mogą mieć wpływ na sytuację dziecka.

Children's Hearing to organ administracyjny (komisja, kolektyw) – nie jest sądem i nie decyduje, czy dziecko jest winne popełnienia przestępstwa, a jeśli istnieje wątpliwość co do tego, przekazuje sprawę do sądu. Obecnie sprawy nieletnich sprawców przestępstw między 16. a 17. rokiem życia są rozpatrywane przez Children's Hearing, ale mogą być też rozpatrywane przed sądem (policja w praktyce przekazuje sprawy nieletnich po 16. roku życia do prokuratury). Childrens Hearing działa na podstawie trzech „metodyk” postępowania:

Jeśli zespół (panel) potrzebuje więcej informacji o dziecku niż te, którymi sam dysponuje dzięki własnej diagnozie dokonywanej przez *reporters*, wówczas kieruje dziecko do lekarza lub umieszcza je w szpitalu psychiatrycznym do 22 dni. Może zaistnieć taka sytuacja, że zespół nie jest przekonany w pełni, że podjęcie środków interwencyjnych jest konieczne. Oznacza to, że żadne inne dalsze działania nie mogą być podjęte wobec dziecka niż te, które już doprowadziły go do zetknięcia się z przedstawicielami Children's Hearing. Wychodzi się wówczas z założenia, że już samo to, że sprawa trafiła do Children's Hearing, jest dla dziecka wystarczająco obciążające i stygmatyzujące. Przejawia się tu bezpośrednio funkcjonowanie w praktyce reguły minimalnej interwencji, nakierowane na unikanie nieodwracalnych skutków stygmatyzacji społecznej.

Zespół interdyscyplinarny (panel) może podjąć decyzję o zastosowaniu wobec dziecka środków wychowawczych, jeśli uważa, że jest to w najlepszym interesie dziecka. Mogą być wówczas orzeczone wychowawcze środki stacjonarne i niestacjonarne. Wśród nich znaleźć się może między innymi: umieszczenie w określonym miejscu, nadzór opiekuńczy, nadzór odpowiedzialny sprawowany przez członka

⁸ F. Dünkel, J. Junger-Tass, *Reforming Juvenile Justice...*; M. Cavadino, J. Dignan, *The Penal System...*, s. 317; B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich...*, s. 421.

rodziny. Ponadto Children's Hearing może nałożyć na dziecko określone zobowiązania: zobowiązanie do uczęszczania do szkoły lub na trening (terapię), uczestnictwo w programie resocjalizacyjnym dla uzależnionych od narkotyków, uczestnictwo w programie kierowanym do nieletnich przestępców, zobowiązanie do regularnych spotkań z pracownikiem socjalnym, zobowiązanie do współuczestnictwa w realizowaniu planu sporządzonego razem z pracownikiem socjalnym (co odpowiada polskiemu indywidualnemu programowi resocjalizacji czy indywidualnemu programowi oddziaływań). Środki takie są wykonywane z udziałem miejscowo właściwego departamentu pracy socjalnej (opieki społecznej). Warte podkreślenia jest, że stosowane przez Children's Hearing środki mają charakter formalny i przymusowy, choć nie są wynikiem orzeczenia sądowego. Children's Hearing nie został pomyślany jako system karny, ale jako system edukacji społecznej, jako najwcześniejsza i adekwatna do potrzeb dziecka interwencja. Edukacyjna funkcja Children's Hearing sprowadza się między innymi do obowiązku informowania dziecka i jego rodziców czy opiekunów o ich prawach, między innymi w zakresie postępowania przed Sheriff Court, gdzie ewentualnie może być rozpatrywana sprawa karna.

Wśród reakcji prawnych na zachowania dewiacyjne i przestępcze dzieci i młodzieży w Szkocji wyróżnia się sankcje sądowe oraz sankcje alternatywne, takie jak różne formy *diversion*: mediacje i sankcje w ramach sprawiedliwości naprawczej. Sankcje klasyczne wymierza sąd w wyroku wobec nieletnich po przekazaniu sprawy przez Children's Hearing. Sankcjami formalnymi są sankcje obyczajowe (*custodial*), sankcje powszechne (*community*) i monitoring elektroniczny, a także różne programy resocjalizacyjne i dozory kierowane do recydywistów, uzależnionych, osób stosujących przemoc itp. Kiedy dziecko w wieku od 8 do 16 lat jest oskarżone o poważne przestępstwo (np. zabójstwo), wtedy jego sprawa może być skierowana do prokuratury i rozpatrywana przed sądem karnym. Może on orzec jedną lub więcej sankcji. Dla osoby w wieku do 21 lat pozbawienie wolności jest sankcją ostateczną stosowaną przez sąd karny. Dla osób powyżej 21 lat jest to umieszczenie w zakładzie karnym. Natomiast wobec dzieci w wieku 16–21 lat orzeka się zasadniczo *custodial sentences* wykonywane przez Young Offender Institution (YOIs – zespoły do spraw nieletnich przestępców), których jest w Szkocji obecnie pięć. W literaturze przedmiotu opisywane są także tak zwane *secure accomodation units*, określane jako ośrodki pobytu dla nieletnich poniżej 16. roku życia ze względu na konieczność zapewnienia opieki, i dla tych, którzy popełnili przestępstwo. Większość przebywających w tych ośrodkach dzieci została tam umieszczona na mocy skierowania Children's Hearing, a około jedna trzecia – w wyniku wyroku sądowego (orzeczonego jako sankcja po zakończeniu procesu lub jako środek zapobiegawczy – areszt). Placówki te są prowadzone przez władze lokalne, zapewniają całodobową opiekę, edukację, programy profilaktyczne, ochronę zdrowia, programy resocjalizacyjne i terapeutyczne⁹.

Środki probacyjne wobec nieletnich są jedną z najbardziej popularnych, najczęściej stosowanych sankcji powszechnych (*community sentences*) w Szkocji. Środek

⁹ F. Dünkel i in. *Juvenile Justice Systems in Europe. Current Situation and Reform Developments*, Mönchengladbach 2010, s. 1645–1657.

probacyjny orzeczoney wobec nieletniego może trwać od 6 miesięcy do 3 lat. Celem probacji jest praca ze sprawcą przestępstwa nakierowana na zapobieganie lub obniżenie ryzyka recydywy. Sprawca przestępstwa w swoim programie resocjalizacji (Action Plan) zgadza się na stosowanie środka zorientowanego konkretnie na jego potrzeby.

Sądy podchodzą do środków probacyjnych elastycznie, a jako obowiązki probacyjne orzekają najczęściej: podjęcie nieodpłatnej pracy, obowiązek zgłaszania się na policji, świadczenie pieniężne na rzecz ofiary (odszkodowanie), uczestnictwo w specjalistycznym programie terapeutycznym (wobec uzależnionych od alkoholu czy narkotyków).

W Europie środki probacyjne wobec nieletnich wykonywane są przez takich specjalistów jak: *community development workers*, *community education officer*, *youth worker*, *youth offending team officer* bądź *probation officer*¹⁰. W języku polskim trudno jest znaleźć odpowiedniki określające wymienione stanowiska, gdyż różnią się one między sobą nieznacznie, głównie zakresem obowiązków i instytucją, w ramach której funkcjonują. Za polski termin najbliższy znaczeniowo wszystkim wymienionym można uznać kuratora, choć należy pamiętać, że w krajach europejskich pracownicy wykonujący środki probacyjne nie zawsze są pracownikami sądu, a ich praca często ma mniej punitwny, a bardziej pomocowy charakter. Nazewnictwo różni się również w zależności od kraju – na przykład *youth offending team officer* to pracownik wchodzący w skład angielskich Youth Offending Team, jest to więc stanowisko nie spotykane w żadnym innym kraju europejskim. W Szkocji środki probacyjne najczęściej wykonywane są przez *probation officers* we współpracy z pracownikami socjalnymi (*social workers*).

W Szkocji w ramach zarządzenia probacji nieletni może zostać skierowany do udziału w specjalnym programie probacyjnym, z których większość prowadzonych jest przez instytucje pozarządowe¹¹. Przykładem organizacji pozarządowej specjalizującej się w programach skierowanych do młodych ludzi (nie tylko tych objętych probacją, ale również uzależnionych czy bezdomnych) jest organizacja Venture Trust. Organizacja ta działa na terenie całej Szkocji, proponując programy młodym ludziom w wieku 16–25 lat. Główne zasady, którymi kieruje się w swej działalności Venture Trust to indywidualizacja oddziaływań do potrzeb każdego wychowanka przy użyciu konstruktywnych, pozytywnych środków. Proponowane programy mają na celu aktywizację młodych ludzi i wzbudzanie w nich społecznie pożądanych postaw¹². W 2011 roku Venture Trust realizowało trzy rodzaje programów, różniące się między sobą grupą docelową i dobrowolnością uczestnictwa¹³. Oprócz programów dla uzależnionych kobiet (Making Tracks: Next Steps) czy ukierunkowanych na pracę z nieletnimi

¹⁰ S. Banks, A. Orton, *The Grit in the Oyster: Community Development Workers in a Modernizing Local Authority*, „Community Development Journal” 2007, vol. 42, nr 1, s. 97–113; D. Pazaratz, *Youth Worker. Job Description and Self Evaluation*, „Residential Treatment for Children & Youth” 2000, vol. 18(1), s. 57–74; R. Burnett, C. Appleton, *Joined-Up Services to Tackle Youth Crime. A Case-Study in England*, „British Journal of Criminology” 2004, vol. 44, nr 1, s. 34–54.

¹¹ *Annual Review 2010/2011*, Venture Trust 2011, s. 3. Raport z działalności w roku 2010, materiały do dyspozycji autora.

¹² *Annual Report & Financial Statements for Year Ended 31 March 2010*, Venture Trust, s. 3. Raport z ewaluacji, materiały do dyspozycji autora.

¹³ *Annual Review 2010/2011*, Venture Trust 2011, s. 3–4. Raport z działalności...

opuszczającymi instytucje zamknięte (Moving On: Inspiring Young Future), do których młode osoby zgłaszają się dobrowolnie, prowadzony jest również program Living Wild – Chance for Change, w którym udział może zostać zarządzony przez sąd lub Children’s Hearing jako środek probacyjny.

Living Wild – Chance for Change to program finansowany zarówno przez rząd szkocki, jak i ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). W jego ramach nieletni otrzymuje od 12 do 15 miesięcy wsparcia w realizacji ustalonego wspólnie z opiekunem indywidualnego planu resocjalizacji (Personal Development Plan). Część tego okresu (do 10 dni) nieletni odbywa w Highlands, najbardziej dzikich rejonach Szkocji, w tak zwanej szkole przetrwania¹⁴. Przy stałej obecności i wsparciu opiekunów (*social workers* i *probation workers*) nieletni przemieszczają się z miejsca na miejsce, bez dostępu do środków transportu czy zapewnionych miejsc noclegowych. Decyzje dotyczące przebiegu wędrowki, podziału obowiązków (spośród członków grupy wybiera się osoby odpowiedzialne za przygotowanie posiłków, nocne warty, rozpalenie ogniska, itp.) i radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych nieletni podejmują za pomocą demokratycznego głosowania, bez udziału kadry. Rolą opiekunów jest prowadzenie intensywnych sesji terapeutycznych i warsztatów psychologiczno-pedagogicznych w trakcie trwania obozu.

Głównym założeniem programu Living Wild – Chance for Change jest umieszczenie nieletniego w wymagającym środowisku, w którym będzie miał możliwość przekroczyć własne możliwości – fizyczne, emocjonalne i psychiczne. Nie jest to szeroko opisywany w literaturze, oparty na reżimie militarnym obóz dyscyplinujący dla nieletnich – *boot camp*¹⁵. Demokratyczne podejmowanie decyzji ma na celu wzbudzenie zaufania (do siebie samego, do opiekunów, do pozostałych członków grupy) i naukę współpracy. Nieletni samodzielnie podejmują wszystkie decyzje i muszą radzić sobie z ich konsekwencjami, co pozwala im dostrzec związki przyczynowo-skutkowe swoich wyborów. Ekstremalne warunki życia mają rozwinąć w uczestnikach pewność siebie, samodzielność, determinację w osiąganiu założonych celów i wiarę we własne możliwości. Jednym z głównych celów obozu przetrwania jest również stworzenie nieletniemu warunków do podjęcia decyzji dotyczących przyszłości. Wszystkie nabyte w czasie trwania obozu umiejętności są rozwijane w trakcie dalszej części programu¹⁶.

Po powrocie z obozu nieletni uzyskuje wsparcie w środowisku lokalnym ze strony samej organizacji i ze strony Children’s Hearing. Wsparcie to ma charakter zarówno doradztwa lub terapii indywidualnej, jak i grupowych warsztatów psychopedagogicznych. Program probacyjny uznaje się za zaliczony w momencie przejścia przez wszystkie jego fazy, a więc zarówno przez szkołę przetrwania, jak i pracę w środowisku. Mimo że udział w programie możliwy jest tylko na podstawie nakazu sądowego, to nieletni ma prawo zrezygnować z udziału na każdym etapie jego trwania. Niektórzy rezygnują już na etapie szkoły przetrwania.

¹⁴ *Annual Report & Financial Statements for Year Ended 31 March 2010*, Venture Trust, s. 7. Raport...

¹⁵ Por. np. M. Muskała, *Juvenile Boot Camps. Zmierzch eksperymentu*, „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 2, s. 88–100.

¹⁶ *Annual Review 2010/2011*, Venture Trust 2011, s. 3–4. Raport z działalności...

Ewaluacja programu Living Wild – Chance for Change odbywa się wielotorowo poprzez informacje zwrotne otrzymywane od uczestników, ankiety i badania grup fokusowych¹⁷. Stałej oceny dokonuje również kadra programu, poprzez porównania dokonywane w obszarze zachowania uczestników i ich sytuacji życiowej przed i po uczestnictwie w programie. Venture Trust korzysta również z ewaluacji zewnętrznej prowadzonej przez Evaluation Support Scotland, która monitoruje cele osiągnięte przez uczestników programu. Wyniki ewaluacji są optymistyczne – u 90% uczestników, którzy wzięli udział w programie w 2010 roku, wzrosło poczucie pewności siebie, a 70% z nich przejawiało zachowania zmniejszające prawdopodobieństwo recydywy. U 88% nieletnich poprawiły się warunki życia, w tym 43% uczestników znalazło zatrudnienie lub postanowiło kontynuować edukację. Kolejne wskaźniki pozwalają również zauważyć znaczącą zmianę w obszarze relacji nieletni–instytucje pomocowe; 78% badanych deklaruje wykorzystywanie zasobów środowiska lokalnego i dostępnych w jego obrębie organizacji, a 73% współpracuje i utrzymuje kontakt z osobami ze środowiska lokalnego, takimi jak sąsiedzi czy pracownicy lokalnych instytucji¹⁸. Takie wyniki pozwalają przypuszczać, że program oferowany przez Venture Trust osiąga założone cele – dokonuje zmiany w życiu wychowanka, ale również wspiera jego reintegrację społeczną i funkcjonowanie w środowisku. Liczba nieletnich biorących udział w programie Living Wild – Chance for Change wciąż jest nieznaczną: w 2010 roku były to 94 osoby, w tym zaledwie 11 kobiet¹⁹. Trzeba jednak pamiętać o tym, że w Szkocji środki probacyjne zarządzane są dopiero wówczas, gdy zawiodą inne oddziaływania²⁰.

Pomysł zastąpienia tradycyjnych form probacji formami alternatywnymi, na przykład programem Living Wild, wynika z filozofii szkockiego systemu, która wyraża się w haśle: *needs not deeds*. Oznacza to, że w centrum zainteresowania szkockiego systemu postępowania z nieletnimi znajduje się nie czyn karalny, który popełniło dziecko, a przyczyny, które doprowadziły do konfliktu z prawem – niezaspokojone potrzeby dziecka i deficyty kluczowych kompetencji społecznych, takich jak twórcze rozwiązywanie problemów czy umiejętność odmawiania.

Program organizacji Venture Trust to bardzo ciekawy punkt na liście możliwych do zarządzania środków probacyjnych. Elementy obozu przetrwania stanowią nie tylko o efektywności w osiąganiu założonych celów (odseparowanie od środowiska, rozwój samodzielności), ale przede wszystkim atrakcyjna oferta dla uczestników. Tym samym okres probacji przestaje być traktowany jako kara, a staje się raczej możliwością zmiany życiowej. O tym, że szkocka propozycja jest warta uwagi, niech świadczy chociażby fakt, że program zaadaptował w swoim kraju także rząd Malawii, a obecnie trwają prace nad wprowadzeniem go również w Anglii i Walii²¹.

¹⁷ *The Venture Trust*, za: <http://www.venturetrust.org.uk/>, s. 4 (dostęp: 01.10. 2011).

¹⁸ *Ibidem*, s. 5.

¹⁹ *Ibidem*, s. 4.

²⁰ *National Standards for Scotland's Youth Justice Services. Report of the Improving the Effectiveness of the Youth Justice System Working Group 2002*, s. 5, za: <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2002/12/16030/15872> (dostęp: 01.11.2011).

²¹ *Annual Review 2010/2011*, Venture Trust 2011, s. 3–4. Raport z działalności...